प्रस्कण्वः काण्वः। अग्निः, १-२ अग्निः, अश्विनौ, उषाश्च । प्रगाथः - विषमा बृहत्यः, समाः सतोबृहत्यः

अग्ने विवस्वदुषसश्चित्रं राधो अमर्त्य।

आ दाशुषे जातवेदो वहा त्वमद्या देवाँ उषर्बुधः॥ १ ॥०४४ ॥०१

अमर्त्य- अमरणधर्म । जातवेद- जातानां वेत्तः । त्वम् । अद्य- इदानीम् । दाशुषे- दात्रे । विवस्वत्- विशिष्टनिवासोपेतम् । चित्रम्- असाधारणम् । उषसः- ज्ञानोदयदेवतायाः । राधः- संसिद्धिम् । राध संसिद्धौ । आ वह- समन्तात् प्रापय । उषर्बुधः- ज्ञानोदये प्रबुद्धान् । देवान् । इहावह ॥१ ॥

जुष्टो हि दूतो असि हव्यवाहनोऽग्ने रथीरध्वराणाम्।

सजूरश्विभ्यामुषसा सुवीर्यमस्मे धेहि श्रवो बृहत्॥ १ ॥०४४ ॥०२

जुष्टः- सेवितः। दूतः। असि। हव्यवाहनः- हविषां वोढा। अध्वराणाम्- ध्वररहितानां सर्वभूतहितकर्मणाम्। रथीः- लक्ष्यप्रापकः असि। अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। अश्विभ्याम्- श्वासप्रश्वासयोः आधारभूतप्राणापानवशीकरणशशक्तिभ्याम्। अश्वः प्राणस्य प्रतीको वेदे। अश्वी प्राणवशीकरणशक्तिः। उषसा- ज्ञानोदयदेवतया। सजूः- सहितः। अस्मे- अस्मासु। सुवीर्यम्। बृहत्- महत्। श्रवः- चिदाकाशस्थमन्त्रानुभवम्। धेहि- धारय पोषय ॥२ ॥

अद्या दूतं वृणीमहे वसुमग्निं पुरुप्रियम्।

धूमकेतुं भाऋजीकं व्युष्टिषु यज्ञानामध्वरश्रियम्॥ १ ॥०४४ ॥०३

Dr. Rangaji

अद्य- इदानीम्। वसुम्- चित्तवृत्तिस्तम्भकारकं निवासभूतं वा। वसु तम्भे। वस निवासे। पुरुप्रियम्- बहुप्रेमभाजनम्। धूमकेतुम्- धूमेन प्रज्ञापितम्। केवलकर्मिणो धूमादिमार्गे नेतारम्। व्युष्टिषु- उषःकालेषु। ज्ञानोदये। भात्रृजीकम्- अर्चिरादिगतिभूतम्। ऋज गतौ। उपासकानां कर्मिणामर्चिरादिमार्गः। यज्ञानाम्- देवपूजायाः। सङ्गतिकरणस्य। दानस्य। अध्वरश्रियम्- ध्वररहितं सर्वभूतहितभूतं मङ्गळम्। अग्निम्। दूतम्। वृणीमहे ॥३॥

श्रेष्ठं यविष्ठमतिथिं स्वाहुतं जुष्टं जनाय दाशुषे।

देवाँ अच्छा यातवे जातवेदसमग्निमीळे व्युष्टिषु॥ १ ॥०४४ ॥०४

श्रेष्ठम्- उत्तमम्। यविष्ठम्- युवतमम्। अतिथिम्- अस्मद्गृहमागच्छन्तम्। स्वाहुतम्- सुष्ठु आ समन्तात् पूजितम्। दाशुषे जनाय- दानवीराय। जुष्टम्- प्रीतम्। जातवेदसम्- जातविद्यम्। अग्निम्- सर्वभूतहितरत्युद्भूतसङ्कल्पम्। व्युष्टिषु- उषःकालेषु। देवान्- द्योतनशक्तीः। अच्छा- अभिलक्ष्य। यातवे- गमनाय। ईळे- स्तौमि ॥४॥

स्तविष्यामि त्वामहं विश्वस्यामृत भोजन।

अग्ने त्रातारममृतं मियेध्य यजिष्ठं हव्यवाहन॥ १ ॥०४४ ॥०५

मियेध्य- मेधार्ह। हव्यवाहन- देवेभ्यो हव्यप्रापक। ध्यानभावनाभूतं हव्यं धरति सः। विश्वस्य अमृत भोजन- सर्वेषां भूतानाममरणभोग। त्रातारम्- रक्षकम्। अमृतम्- अमृतस्वरूपम्। यजिष्ठम्- अतिशयेन पूजार्हम्। त्वामहम्। स्तविष्यामि- स्तोष्यामि ॥५॥

सुशंसो बोधि गृणते यविष्ठ्य मधुजिह्व स्वाहुतः।

प्रस्कण्वस्य प्रतिरन्नायुर्जीवसे नमस्या दैव्यं जनम्॥ १ ॥०४४ ॥०६

Dr. Ranganji

यविष्ठ्य- युवतम। सुशंसः- सुष्ठु प्रशंसितः। मधुजिह्वः- मधुरज्वालः। स्वाहुतः- सुष्ठु समन्तात् हुतः सन्। गृणते- स्तुतिभूतमन्त्रसंपन्नायोपासकाय तस्य हृदये। बोधि- जागृहि। प्रस्कण्वस्य- प्रकर्षेण मेधाविनः उपासकस्य। जीवसे- उज्जीवनाय। आयुः- जीवनम्। प्रतिरन्- प्रकर्षेण वर्धयन्। दैव्यं जनम्- द्योतनशक्तीरुपासकान् वा। नमस्य- नमस्कुरु ॥६॥

होतारं विश्ववेदसं सं हि त्वा विश इन्धते।

स आ वह पुरुहूत प्रचेतसोऽग्ने देवाँ इह द्रवत्॥ १॥०४४॥०७

होतारम्- द्योतनशक्तीनामाह्वातारम्। विश्ववेदसम्- सर्वज्ञम्। त्वा- त्वाम्। विशः- जनाः। समिन्धते- सम्यक् दीपयन्ति। पुरुहूत- बहुभिराहूत। अग्ने। प्रचेतसः- प्रकर्षचेतनभूतान्। देवान्। द्रवत्- क्षिप्रम्। क्षिप्रनामैतद्यास्कमते। इह- अत्र। आ वह- आभिमुख्येन प्रापय ॥७॥

सवितारमुषसमश्विना भगमग्निं व्युष्टिषु क्षपः।

कण्वासस्त्वा सुतसोमास इन्धते हव्यवाहं स्वध्वर॥ १॥०४४॥०८

व्युष्टिषु- उषःकालेषु। विद्योदयकाले। सवितारम्- आत्मसूर्यम्। उषसम्- ज्ञानोदयम्। अश्विना- श्वासप्रश्वासयोः आधारभूतप्राणापानवशीकरणशक्ती। भगम्- सौभाग्यम्। अग्निम्- सर्वभूतहितक्रतुम्। क्षपः- रसनीयमनुष्यप्रज्ञम्। आ वह। स्वध्वर- शोभनाहिंसाभूत। अग्ने। हव्यवाहम्- हविषां प्रापकम्। त्वा- त्वाम्। कण्वासः- मेधाविनः। सुतसोमासः- निष्पन्नरसाः। इन्धते- दीपयन्ति ॥८॥

पतिर्ह्यध्वराणामग्ने दूतो विशामसि।

उषर्बुध आ वह सोमपीतये देवाँ अद्य स्वर्दृशः॥ १॥०४४॥०९

Dr. Ranganji

अग्ने। अध्वराणाम्- ध्वररहितानां सर्वभूतहितभूतानां कर्मणाम्। पतिर्हि- पालकः खलु। विशाम्- प्रजानाम्। दूतोऽसि। सोमपीतये- रसानुभवाय। अद्य- इदानीम्। स्वर्दृशः- ज्योतिर्भूतविद्यास्वादकान्। उषर्बुधः- ज्ञानोदये जागृतवतः। देवान्। आ वह ॥९॥

अग्ने पूर्वा अनूषसो विभावसो दीदेथ विश्वदर्शतः।

असि ग्रामेष्वविता पुरोहितोऽसि यज्ञेषु मानुषः॥ १ ॥०४४ ॥१०

अग्ने। पूर्वाः- प्राचीनाः। उषसः- ज्ञानोदयाः। अनु- उद्दिश्य। दीदेथ- दीप्तवानसि। विभावसो- विशेषप्रकाशसंपत्संपन्न। विश्वदर्शतः- सर्वैर्दर्शनीयः। दर्शनस्य विद्यार्थत्त्वादध्येतव्य इति भावः। सर्वेषां विद्याभूत। ग्रामेषु। अविता- रक्षकः। असि- भवसि। यज्ञेषु- पूजासु। मानुषः- मनुष्यभूतः। पुरोहितः- पुरोनिहितः गुरुः। असि- भवसि ॥१०॥

नि त्वा यज्ञस्य साधनमग्ने होतारमृत्विजम्।

मनुष्वद्देव धीमहि प्रचेतसं जीरं दूतममर्त्यम्॥ १ ॥०४४ ॥११

मनुष्वद्देव- अवबोधनरससंपन्नद्योतनशक्ते। अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। यज्ञस्य- देवपूजायाः। सङ्गतिकरणस्य। दानस्य। साधनम्- साधकम्। होतारम्- द्योतनशक्तीनामाह्वातारम्। ऋत्विजम्- अस्मदर्थं यज्ञकारकम्।। प्रचेतसम्- प्रकर्षचेतनम्। जीरम्- सोमसाधकं मन्त्रज्ञम्।। अमर्त्यं- अमरम्। दूतम्। त्वा- भवन्तम्। नि- नितराम्। धीमहि- ध्यायामः ॥११॥

यद्देवानां मित्रमहः पुरोहितोऽन्तरो यासि दूत्यम्।

सिन्धोरिव प्रस्वनितास ऊर्मयोऽग्नेर्भ्राजन्ते अर्चयः॥ १ ॥०४४ ॥१२

Dr. Rangaji

यत्- यदा। पुरोहितः- पुरतः हिताय स्थितः। अन्तरः- अन्तर्निहितश्च। मित्रमहः- महत्प्रेमसंयुतः। देवानाम्- द्योतनशक्तीनाम्। दूत्यम्। यासि। तदा। सिन्धोः- समुद्रस्य। प्रस्वनितासः- महाध्वनिसंपन्नाः। ऊर्मयः- तरङ्गाः। इव। अग्नेः। अर्चयः- दीप्तयः। भ्राजन्ते- दीप्यन्ते ॥१२॥

श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिर्देवैरग्ने सयावभिः।

आ सीदन्तु बर्हिषि मित्रो अर्यमा प्रातर्यावाणो अध्वरम्॥ १ ॥०४४ ॥१३

श्रुत्कर्ण- अस्मदाह्वानश्रवणक्षमकर्णयुक्त। अग्ने। श्रुधि- शृणु। वह्निभिः- वोढृभिः। सयावभिः- सहगच्छद्भिः। देवैः। बर्हिषि- दर्भासने। हृदयाकाशे। मित्रः- प्रेमाधिदेवता। अर्यमा- औदार्याधिदेवता। अध्वरम्- अस्माकं सर्वभूतहितकरं कर्म उद्दिश्य। प्रातर्यवाणः- ज्ञानोदयकाले आगच्छन्तः। आ सीदन्तु- उपविशन्तु ॥१३॥

शृण्वन्तु स्तोमं मरुतः सुदानवोऽग्निजिह्वा ऋतावृधः।

पिबतु सोमं वरुणो धृतव्रतोऽश्विभ्यामुषसा सजूः॥ १ ॥०४४ ॥१४

सुदानवः- शोभनदायकाः। अग्निजिह्वाः- सर्वभूतहितक्रतुवाचः। ऋतावृधः- प्रकृतिनियतिवर्धकाः। मरुतः- प्राणविशेषाः। स्तोमम्- मन्त्रम्। शृण्वन्तु। धृतव्रतः- प्रकृतिनियतिधारकः। वरुणः- प्रकृतिनियत्यधिदेवः। अश्विभ्याम्- श्वासप्रश्वासयोः आधारभूतप्राणापानवशीकरणशक्तिभ्याम्। उषसा- ज्ञानोदयदेवतया। सजूः- साकम्। सोमम्- रसम्। पिबतु- अनुभवतु ॥१४॥

Dr. Rangaji